

KİTABIN ADI : **MODERN TÜRKİYE'NİN DOĞUŞU**
YAZARI : **Bernard LEWIS** (Çeviren: Prof. Dr. Metin KIRATLI)
YAYIN EVİ : Türk Tarih Kurumu Basımevi
BASIM YILI VE YERİ : 2000, Ankara
SAYFA SAYISI : 541
KONUSU : Osmanlı İmparatorluğu' nun bozulan devlet ve idari yapısı üzeri-ne, Tanzimatla başlayarak yapılan modernleşme çalışmalarının sonrasında kurulan Modern Türkiye Cumhuriyeti'nin yaşadığı süreci anlatmaktadır.

ÖZETİ :

Eserde, çöken bir imparatorluğun yıkıntısından modern bir devletin nasıl oluştuğu anlatılmaktadır. Kitap bir giriş ve iki ana kısımdan oluşmaktadır.

Giriş kısmında, Türk uygarlığının kaynakları ve tabiatı incelenmektedir. Birinci kısım değişimin başlıca evreleri olan ana olay ve süreçleri; Osmanlı İmparatorluğunun yıkılışı, Batının etkisi, Osmanlı Reformları, 19'uncu yüzyılda atılan devrim tohumları, İstibdat ve Aydınlanma, İttihat ve Terakki partisi, Atatürk tarafından Modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve Atatürk sonrası Cumhuriyeti kapsar. **Kitabın ikinci kısmında,** değişimin dört ana veçheleri olan **ümme ve millet, devlet ve hükümet, din ve kültür, elit ve sınıf daha ayrıntılı olarak incelenmiştir.** Ayrıca **son bölümde, Türk Devriminin başarısı üzerinde genel sonuçlar** ortaya konmuştur. Yazarın bu incelemesi Atatürk'ün partisinin, bizzat kendisinin örgütlediği hür bir seçimle iktidardan uzaklaştığı 1950 yılına kadar olan dönemi kapsar.

Türkler tarafından fethedilen Anadolu toprakları için **Türkiye adı ilk kez 1190 tarihli Barbarossa Haçlı Seferinin Vakayinamesi'nde görünür.** On üçüncü yüzyılda bu isim batılı yazarlar tarafından sıkça kullanılmıştır. Fakat, **Osmanlı imparatorluk toplumunda etnik bir terim olan Türk deyi mi az kullanılmıştır.** Bunun için, "Türkler, Türkçe konuşan ve Türkiye'de yaşayan bir millettir" fikrinin Türkiye'ye girişi, Türk halkı tarafından kabulü, geçmişin köklü sosyal, kültürel ve siyasal fikirlerinin yerini aldığı için gerçek anlamda büyük bir devrim olmuştur.

Modern anlamda **Türk Milleti fikri 19'uncu yüzyıl ortalarında ortaya çıkmıştır.** Türk özdeşlik duygusunun büyümesi, islami uygulama ve gelenekten ayrılıp Avrupa'ya yönelen hareketle bağlantılı olmuştur. Bu, sınırlı bir amacı gerçekleştirmek düşüncesiyle kısa vadeli reform tedbirleriyle başlamış, sonra bütün bir ulusu bir uygarlıktan bir diğerine aktarmak üzere geniş çaplı bilinçli bir girişim haline gelmiştir. Bu hareket, Türkleri üzerinde oturdukları ülkeyle kendilerini özdeşleştirme fikriyle birlikte, dönemin tehlikeli pan-turanist maceraların önüne geçerek Türk milletini daha büyük tehlikelerden korumayı da amaçlamıştır. **Böylece Modern Türkiye'nin şekillenmesine üç farklı etki; İslami, Türk ve mahalli etkiler katkıda bulunmuştur.**

Osmanlı kudret ve azametinin çöküşündeki evreler, uluslararası açık anlaşmalarla belirlenmiştir. **On yedinci yüzyıl bir eşitlik tavizi ile başlamıştır; yenilginin açıkça kabulüyle sona ermiştir.** 1682'de Köprülülerin reformlarıyla sıhhat ve gücüne geçici olarak tekrar kavuşan Osmanlı İmparatorluğu, Avrupalılara karşı büyük bir taarruza geçmiştir. Fakat Viyana duvarları önünde 1683'te ikinci başarısızlık kesin ve son olmuştur. Bundan sonra alınan büyük yenilgiler ve yapılan anlaşmalar merkezi hükümetin zaten azalmakta olan otoritesini hepten zayıflatmıştır. **On sekizinci yüzyılın her büyük askerî yenilgisinden sonra devlet adamları bundan türlü çıkış yolları aramışlardır.**

Osmanlının çöküşünde etkili olan faktörler üç grupta; devlet idaresi, iktisadi ve toplumsal hayat ile manevi, kültürel ve entelektüel alanlardaki değişmeler olarak incelenebilir. Devlet işleyişindeki çöküntünün sebeplerini inceleyen Koçi Bey, **saray, bürokrasi, adliye ve silahlı kuvvetlerdeki bozulmalara** dikkat çeker. Devletin işleyişindeki **çöküntü** sadece yüksek hükümlerlik araçlarını değil, bütün İmparatorluk yüzeyinde **bürokratik ve dini kurumların bütünü**nü etkiler. **En dikkat çekici çöküntü Osmanlı silahlı kuvvetlerindedir.** Uzunca bir süre Osmanlı İmparatorluğu' nun kudretli ve başarılarla dolu askeri çehresi, hüner ve yaratıcılıkta gittikçe artan iç gerilemeyi maskeler. Zamanla yeni teknikleri benimsemede atiklik ve çabukluğun azalması, kalemiye ve ilmiye sınıfındakine paralel olarak, silahlı kuvvetlerin mesleki ve moral standartlardaki genel bozulmanın belki de en tehlikeli cephesi olmuştur. Sonuç olarak, hüner ve yaratıcılıktaki bu iç gerileme, Osmanlı orduları ve donanmasının küçük görülen Hristiyan hasımları karşısında bir dizi yenilgilerle sarsılmasına neden olur.

Avrupalıların yeni ticaret yollarını keşfetmeleri Osmanlı ticaretine tam bir darbe olur. **Dünya ticaret yollarının Osmanlı kontrolünden çıkması,** yeni keşfedilen bölgelerden değerli madenlerin Osmanlı topraklarına girişi, yerli sanayiye yıkmış, para sistemini alt üst etmiş, Türk ham maddelerini Avrupalılar için çok ucuz hale getirerek **mali ve iktisadi hayata büyük bir darbe indirmiştir.** Tımar sisteminin yerine getirilen vergilendirmenin insafsız, basiretsiz ve aşırı olması ise tarımdaki çöküşü hazırlamıştır. Bu durum kırsal kesimde yaşayan kesimi büyük bir sıkıntıya soktuğundan toplumsal hayattaki dengeyi de bozmuştur. Ekonomideki büzülme, hantallaşan bir üst yapı, devletin gereksiz harcamaları , teknolojiye gelişmelerin takip edilememesi de çöküşü hızlandırır.

1789 Fransız İhtilali İmparatorluk toprakları üzerinde etkisini gösterir ve çeşitli milletlerden oluşan **ülke topraklarında bağımsızlık hareketleri başlar.** Bu hareketler sonucu özellikle Balkanlarda büyük toprak kayıpları olur. Osmanlının o güne kadar uyguladığı politikalar dağılmayı önlemeye yeterli olamaz ve bütün bunlar çeşitli akımların ortaya çıkmasına zemin hazırlar. **İslamcılık, Turancılık, Ümmetçilik gibi akımlar zaman zaman etki göstermesine rağmen çeşitli nedenlerle başarısızlığa uğrar** ve bu gelişmeler ve acı tecrübeler sonunda **milliyetçilik önem kazanır.**

Türkler üzerindeki batının etkisi, on sekizinci yüzyıla kadar fazla hissedilmez. Bu

döneme kadar Türkler batı fikir ve uygarlığını reddetmekle beraber savaş sanatlarında bir çok yeniliği hemen kabul etmişlerdir. Ateşli hafif silahlar hemen aynı zamanda kabul edilmiş ve çok geçmeden de topçular, tüfekçiler, kumbaracılar ve lağımıcılar Osmanlı ordusundaki yerlerini almıştır. Bu durum gemi yapımı, deniz savaş teknikleri ve haritacılık için de geçerlidir. Bir **batılılaşma politikasına ilk bilinçli teşebbüs**, Karlofça (1799) ve Pasarofça (1718) anlaşmalarının da etkisiyle **on sekizinci yüzyıl başlarında olmuştur**. Bu politikayla Büyük Petro idaresindeki Rusya örnek alınarak, enerjik bir Batılılaşma ve modernleşme programıyla İmparatorluğu bütün zafiyetlerinden kurtararak tekrar eski günlerine döndürmek hedeflenmiştir. **Bu dönemde** sosyal ve kültürel hayatta bazı değişimler olmakla birlikte **esas değişim topçuluk, denizcilik ve matbaacılık alanlarında olmuştur**. İmparatorluğun bu dönemde Avrupa'dan yardım için yöneldiği ülke Fransa'dır. Dönemin en önemli reformcusu ise III. Selim'dir.

Bazıları tarafından Osmanlı imparatorluğunun Büyük Petrosu diye tanımlanan II. Mahmut 1826'da Yeniçeri Ocağını ortadan kaldırdıktan sonra ölümüne (1839) kadar olan dönemde büyük bir reform programına girişti. Bu reformlarda on dokuzuncu ve bir dereceye kadar yirminci yüzyıldaki Türk reformcularının izleyeceği ana hatları kurdu. **II. Mahmut** bu dönemde Anadolu ve Rumeli'yi büyük ölçüde kontrolü altına alarak merkezi hükümetin yetkisini artırdı, askerlik, mülkiyet tescili ve vergi sistemini iyileştirmek için **ilk defa 1831'de nüfus sayımı yaptırdı, tımar sistemini kaldırdı, vakıf ve dini tesisleri devletin kontrolü altına aldı**, haberleşme ve ulaştırma sisteminin gelişmesini sağladı, yeni meclis ve nazırlıklar kurarak merkezî hükümetinde yapı ve kuruluşunu büyük oranda değiştirdi, **sivilleri de içerisine alan bir kıyafet reformu** gerçekleştirdi.

Mahmut'tan sonra yerine gelen oğlu Abdülmecit, Tanzimat dönemini başlattı. Bu dönemde hukuk, askerlik, maliye, adliye ve eğitim alanlarında reformlar yapıldı. **19'uncu yüzyılda gerçekleştirilen bu reformlar Türk toplumunun hemen her grubunun çıkarlarına karşı bir çeşit tehdit gibi algılandığından, Tanzimatçılar muazzam güçlüklerle karşılaştılar**. Bütün zorluklara ve başarısızlıklarına rağmen, **Tanzimatçılar** daha sonra yapılacak olan daha köklü modernleşme için zorunlu temeli kurdular. Muhtemelen **en büyük başarıları da eğitim alanında olmuştur**. Çünkü 19'uncu yüzyıl boyunca **kurulan okullarda**, yeni bir ruh ve zamanın gerçekleri hakkında yeni ve açık bir anlayışla yetişen, **yeni bir elit yetişir**.

1871'e gelindiğinde reform hareketleri, basit bir geçmişe dönüş politikasını imkânsız kılacak kadar yol almış bulunmaktadır. Eski düzenin yıkılması, onun yeniden ihyasına imkân bırakmazcasına köklü olmuştur; iyi veya kötü, Türkiye'nin önündeki tek yol, modernleşme ve Batılılaşma yolu kalmıştır. Hızlı veya yavaş, doğru veya dolambaçlı gidilebilir, fakat geriye dönülemez hale gelmiştir.

Bu dönemde reform hareketleri yeni bir evreye girmiştir. **Okullarda yetişmiş olan elit bir kesim**; Genç Osmanlılar, **devletin otokratik iktidarını sınırlamak maksadıyla edebi bir**

hareket başlattı. Bu dönemde reform caba ve gayretlere destek padişahlardan değil daha çok bu elit kesimden gelmiştir. 1876'da Kanun-i Esasinin ilanı bunun en güzel örneği olmuştur.

Sultan Abdülhamit'in 1877-78 Rus savaşı sebebiyle Meclisi dağıtması, Genç Osmanlıların sonu oldu. Bundan sonra II. Meşrutiyet ilan edilinceye kadar geçen dönem (1878-1908) Abdülhamit'in istibdat yönetimiyle geçti. **Abdülhamit hürriyetçi ve meşrutiyetçi fikirlere şiddetle düşman olmakla beraber,** hem Osmanlı imparatorluğunu hem de ülke içinde kendi konumunu güçlendirecek araçlar olan reformları akılcıca seçip uyguladığından **batılılaşma ve reformlara tamamen karşı da değildi.** Abdülhamit döneminin ilk on yılları aktif bir değişim ve reform dönemi olarak daha önceki hükümdarlar döneminde başlatılmış veya planlanmış olan pek çok şey tamamlanmıştır. Tanzimat hareketinin hukuk, idare, eğitim alanlarında başlattığı iyileştirmeler bu dönemde zirveye çıkmıştır.

Buna rağmen ülkenin yönetimi hala belli bir elit kesim için bir imtiyazdı. Bu nedenle, **devrimci değişikliğin öncüleri Sultanın dikkatle gözetlediği sivil ve askerî okullarda yetişti.** 1902 ve 1906 yıllarında Genç Türk hareketi yayılmaya devam etti. **1906'dan sonra bu hareket kıta hizmetindeki subaylar arasında da devrimci hücrelerinin kuruluşu ile gelişmeye başladı.** Hareket bundan sonra ivme kazanarak 1908'de Genç Türklerin iktidarıyla neticelendi.

Genç Türkler; **İttihatçılar, 1908'den, 1918'de İmparatorluğun nihai yenilgisine kadar iktidarda kaldılar.** Bu dönemde diğer hükümetler gibi ekonomik, siyasi ve idari sorunlara daha az önem verdiler. Bununla birlikte büyük bir ekonomik sorunu-toprak sorununu-çözmeye çalıştılar ve cumhuriyet devrinde gelişecek olan **iktisadi milliyetçilik politikasında ilk adımları attılar. Toplumsal hayattaki batılılaşmaya hız kazandırdılar.** Eğitime önem vererek bu alanda başarı sağladılar. Bu alanda başlatılan reformları devam ettirdiler; **yeni bir lâik ilk ve orta dereceli okullar sistemi, öğretmen okulları ve özel kurumlar kurdular. Ayrıca kızlar için de eğitim fırsatlarını geliştirmişlerdir.** Yeni bir vilayet ve belediye idaresi hazırlayarak yürürlüğe koydular. **Kadın haklarının korunması için Aile Hukuku kararnamesini çıkardılar.** Polis teşkilatını ve Belediyecilik sistemini ülke geneline yaymaya çalıştılar. Belki de en önemlisi entelektüel ve kültürel hayatı gelişmesini ortam sağladılar. Fakat bu tedbirler imparatorluğu çöküşten kurtarmak için yetersizdi ve 1918'e gelindiğinde Genç Türkler için zaman kalmadığı artık açıktı.

Mondros Mütarekesinin imzalanmasıyla Osmanlı İmparatorluğu yenilgiyi kabul etmişti. İstanbul'da yeni Padişah işleri kişisel kontrolü altına almaya çalışırken, **İttihat ve Terakki Partisinin liderleri dışarıya kaçmışlardı. Mustafa Kemal** başkentin umutsuz durumunu anlayarak, bazı canlanma belirtilerinin görülmeye başlamış olduğu **Anadolu'ya geçmeye karar vermiş ve Aralık 1918'de 'Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri' adıyla ilk direnme grupları teşekkül etmiştir.** Mustafa Kemal, Samsun'a çıktığı andan itibaren, millî bir

ordunun kadrolarını örgütleyerek ve bir Kurtuluş Savaşının temelini hazırlayarak çetin bir çalışma içine girmiştir. Haziranda Ali Fuat Cebesoy, Rauf Orbay ve Refet Bele ile Amasya'da gizli bir toplantı yapmış ve Erzurum'da 15'inci Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa ile bağ kurmuştur. 23 Temmuz 191'da Erzurum'da, ikinci ve daha önemli kongre, ülkenin her tarafından gelen vekillerin katıldığı Sivas'ta 4 Eylül'de toplanmıştır. **1920 yılında Mustafa Kemal'in önderliğinde TBMM açılmıştır.**

Lozan Anlaşması aylarca süren diplomatik çekişmelerden sonra 24 Temmuz 1923'te imzalandı. Bu anlaşma ile bugünkü Türkiye Cumhuriyeti'nin içine aldığı topraklarda Türk egemenliği yeniden kuruldu, Millî Misak'ta ifade edilen istekler uluslararası alanda tanındı.

Böylece askerî savaş kazanılmış ve milliyetçilerin siyasal programı başarıya ulaşmış oluyordu. Bundan sonra ne yapılacaktı? İşte bu sorunun cevabında Mustafa Kemal gerçek büyüklüğünü gösterdi. O, bütün istilacılar ülkeyi terk ettikten sonra, hiçbir ihtirasa kapılmadan, kahramanlar arasında istisna olarak görülen bir gerçekçilikle, zaten geri olan ve uzun yıllar süren savaşlarla iyice yıpranmış olan ülkeyi yeniden yapılandırmak ödevini görebilmiş ve cesaretle bu işe koyulmuştur.

1 Kasım 1922 tarihinde Saltanatın kaldırılması ile çeşitli kesimlerin saltanat beklentilerine son verilir. Fiilen sona ermiş olan Osmanlı Hanedanı bu kararla hukuken de sona ermiş olur.

Modern Türkiye yolunda yapılacak devrimlere en büyük engeli teşkil eden Halifelik 3 Mart 1924 tarihinde çıkarılan bir kanunla ortadan kaldırılır. 1926 yılında Medeni Kanun'un kabulü ile kadın hakları alanında büyük ilerleme kaydedilir. **1928 yılında yeni Türk harflerinin kabulü** ile, okuma ve yazması kolay Latin harfleri kabul edilir.

Cumhuriyetin ilanından itibaren Atatürk'ün önderliğinde kurulan Cumhuriyet Halk Partisi'nin karşısında demokrasinin esası olan siyasi partilerin kurulması için Büyük Önder yaşamı süresince iki kez teşebbüs de bulunmuş, ancak kurulan **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası, Cumhuriyet ve Atatürkçü düşüncenin karşısında bulunan gerici ve irticai kişilerin toplandığı kurumlar halinde faaliyet gösterdiğinden zorunlu olarak kapatılmışlardır.** Cumhuriyetin ilanından sonra ekonomik alanda büyük gelişmeler olmuş, devlet desteği ile ülkede sanayinin alt yapısı oluşturulmuş, karayolları, demiryolları yapımına hız verilmiş, bankalar kurulmuş, ekonomik hayatın organları süratle oluşturulmuştur.

Atatürk'ün ölümünde sonra İsmet İnönü cumhurbaşkanı olur. **Atatürk'ün 1938 yılında hayata veda etmeden önce söylediği gibi, Türkiye Cumhuriyeti 1939 yılında başlayan İkinci Dünya Savaşının dışında kalır. Bu hususta en büyük rolü İnönü oynar.** Böylece yeni toparlanmaya başlayan Genç Türkiye Cumhuriyeti yeni bir çöküntüye uğramaktan kurtulur.

Savaştan sonra Türkiye'de tek parti idaresini sona erdiren ve o zaman görüldüğü gibi, ülkeyi liberal parlamenter demokrasi yoluna oturtan hızlı ve ani bir değişiklik gelir. **1950'de Demokrat Parti seçimleri büyük farkla kazanarak CHP iktidarına son verir.**

İslamlığı kabul eden hiçbir ulus kendi özdeşliğini İslâm ümmeti içinde eritmekte, Türklerden daha ileri gitmemiştir. Türkler İslam dinini kabul ettikten sonra önceki geçmişlerinden birkaç hatıra korudular ve Türk ile Türk olmayan arasına hiçbir engel koymadılar. İmparatorluk ve İslamlık geleneklerinin çift ağırlığı altında, Hristiyanlık ve sapkınlıklara karşı ikili mücadelede doğuş halindeki Türk millî özdeşli duygusu ezilmiş ve silinmiştir. On dokuzuncu yüzyıl ortalarına kadar ki Osmanlı yazılarında ve ondan sonrakilerin çoğunda 'Türkiye' sözcüğü kullanılmamıştır.

Osmanlı İmparatorluğunun önlenemez bir çöküşe girmesiyle, İmparatorluğun efendileri olan Türkler de kendi ulusal özdeşlik duygularını yeniden kazanmaya başlamışlardır. **Osmanlılığın iflası, Panislâmizm'in ancak sınırlı bir başarı göstermesi** ve Batılı görüşlü genç aydınlara gittikçe daha az çekici hale gelmesi **Türkçülük hareketini hızlandırdı.** 1908'de başlayan kültürel milliyetçilik de yeni yetişen nesilleri Türk ulusuna dayanan özdeşlik ve bağlılık fikrine alıştırmıştır. Türkiye'nin kurulmasıyla "Türkiye Türklerin ülkesidir" fikri kabul edilerek Batıda egemen olan ulus-devlet kavramı uygulanmıştır. Böylece İmparatorluk ve İslamlık geleneği olan ümmetçiliğin yerini Modern Türkiye'de millet kavramı almıştır.

İkinci veçhe devlet ve hükümettir. On dokuzuncu yüzyıl boyunca Türk reformcuları Türkiye'ye bir Avrupalı devlet şekil ve yapısı vermeye çalışmışlardır. Avrupalı kanunlar ve yargı örgütü, Avrupa tarzında bakanlıklar ve idari usuller birtakım değişikliklerle kabul edilmiştir. Bu süreç sonunda; Türkiye evrensel bir İslami İmparatorluktan anayasası olan, halk egemenliğine dayalı, kuvvetler ayrılığı prensibini temel alan laik ve millî bir devlet haline gelmiştir.

Diğer bir değişim alanı ise dinî ve kültürel hayattır. Bu alanda da kısa zamanda bir dizi köklü değişikliklerle **şariat kaldırılmış, din devlet işlerinden ayrılmıştır.** Bu amaçla, medreseler kapatılmış, tarikatlar ve temsil ettikleri hayat tarzı yasaklanmış, Avrupa medeni ve ceza kanunları kabul edilmiş, **dini vakıflar millileştirilmiş, ulema tasfiye edilmiş,** kılık ve kıyafet, takvim ve alfabe gibi toplumsal ve kültürel semboller ve uygulamalar değiştirilmiştir. Böylece İslam dini, çağdaş, batılı bir ulus-devletteki rolüne indirgenmiş ve dine daha modern ve milliyetçi bir şekil verilmiştir.

Eskiye unutup, yeni Latin harfli Türkçede ifade edilen yeni fikirlere açık bir nesil yetiştirmek için Latin alfabesi Kasım 1928'de kabul edilmiştir. Türk dilinin gerçek güzelliğini ve zenginliğini ortaya çıkarmak ve onu dünya dilleri arasında layık olduğu yüksek mevkie çıkarmak amacıyla 1932'de Türk Dil Kurumu kuruldu.

Yeni Türkiye'nin hazırlanmasında ve kuruluşunda elit kesimden özellikle subaylar, memurlar, hukukçular ve gazeteciler çok önemli bir rol oynadılar. Laik hukukun kabulü yeni hukuku uygulayacak yargıç ve avukatlara talebi artırdı. Okur yazarlığın artışı, haber ve bilgi için gazeteye talebi artırarak gazeteciliğe yeni bir itibar ve nüfus sağladı. Cumhuriyet döneminde de iktisadi gelişme, eğitimin yaygınlaşması, kitle haberleşme araçlarının

gelişmesiyle yeni toplumsal sınıfların ortaya çıkması hızlanmış ve bunların da kamu işlerine katılmasıyla elit kesim daha bir genişlemiş ve çeşitlenmiştir.

Türk devrimi; bir zamanlar küçük görülen düşmanlara karşı bir dizi yenilgiler, Türkleri varlıklarını korumak için, Avrupa silahlarını benimsemek, danışmanları çağırarak modern ordunun ve devletin temelinde yatan fikirleri ve kurumları kabul etmek zorunda kaldığı zaman başlamış, İslami bir imparatorluktan millî bir devlete, teokrasiden anayasalı bir cumhuriyete, bürokratik bir feodalizmden modern bir kapitalist ekonomiye birbirini izleyen reformcu ve radikal dalgalarla uzun bir süreçten sonra tamamlanmıştır.

Çizgi Ötesi Kitap Kurtları